

XVIII asyrda Sibirde yslama garşy hüjümler we tatarlaryň zor bilen hristianlaşdyrylmagy

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

XVIII asyrda Sibirde yslama garşy hüjümler we tatarlaryň zor bilen hristianlaşdyrylmagy 18. YÜZYILDA SİBİRYA'DA İSLAMA KARŞI SALDIRI VE TATARLARIN ZORLA HRİSTİYANLAŞTIRILMASI

Rusya İmparatorluğu, 15. yüzyılda bütünüyle Tatarları zorla Hristiyanlaştırma faaliyetlerinden ibarettir. 1552 yılında Kazan işgal edildikten sonra Korkunç İvan'la başlayan bu kötülük, sonradan bütün Rus çarları tarafından da devam ettirilir, Tatarlar zorla Hristiyanlaştırılır, camileri yıkılır, yeni cami yapmalarına izin verilmez. Rus çarı Fedor İvanoviç'in 18 Temmuz 1593 tarihli fermanı ile Kazan'da kiliseler yapılması ve oraya yeni Hristiyanlaştırılmış Tatarların getirilmesi emri verilir. Çar, böylece Tatarların bütün camilerinin yıkılmasını ve bundan sonra yenilerinin yapılmamasını buyurur, Hristiyan olmayan Tatarları, Hristiyanlaştırılan Tatarlarla birlikte yaşamaktan men eder. Aynı buyrukları 1713 yılında I. Petro da çıkarır, Hristiyanlaşmayan Tatar mirzalarının bütün servetinin, mal mülklerinin, topraklarının ellerinden alınmasını söyler. I. Petro, böylece 19 Ocak 1722'de 10-12 yaş aralığındaki erkek Tatar çocuklarının rekruta[1] alınması hakkındaki karara imza koyar, böylece Müslüman çocukları Rus askerlerinin ve subaylarının hizmetine verilir, Hristiyanlaştırılır, köle yapılır. 19 Kasım 1742 tarihli yazıda: "Kazan eyaletinde cami yapımına izin verilmemesi, İslami hükümlere başvuran valiler ve askerlerin idareden men edilmesi" hakkında buyruk çıkarılır. Bu buyrukta: "Kazan eyaletinde çıkarılan emirler

uyarınca inşa edilen bütün yeni camiler yıkılmalı ve bunların ileride yeniden yapılmasına izin verilmemelidir. Ayrıca bu emirlere Kiliseler Birliği tarafından belirlenip Kazan eyaleti ofisine gönderilen emir doğrultusunda, özellikle de Grek inançlarının kabul edilerek yaşandığı yerlerde ve Kazan, Sibirya, Astrahan, Voronej eyaletlerinde de sıkı şekilde uyulmalıdır” denmektedir. Bu buyruğa dayanılarak İdil-Ural arasında, Sibirya’da, Astrahan’da, Orenburg taraflarında Tatarların binlerce camisi yıkılır, ateşe verilir. Arşiv bilgilerinden görüldüğü kadarıyla Kazan eyaletinde 536 caminin 418’i yok edilir, Sibirya’da 133 caminin 98’i yakılır, Astrahan eyaletinde 40 caminin 25’i yıkılır, 270.000 Tatar zorla Hristiyanlaştırılır.

Sibirya ne kadar uzak görünse de, bu zulüm ve cezalar burada yaşayan Tatarlara da gelip ulaşır. Bunlar hakkında tarih bilgini Aydar Nogmanov “Samoderjaviye i Tatarı/Mutlakiyet ve Tatarlar” adlı eserinde: “Bu yasakların en ağırı Sibirya Tatarları arasında görülüyor, diye yazmaktadır. Mesela, 18. yüzyılın kırkinci yıllarının başında, Tobol ilçesinde 5843 Müslümanın yaşadığı yerde 66 cami yıkılmış, 23’ü bırakılmıştır. Tümen’de ve merkez ilçede 19 cami yıkılmış, 13’ü bırakılmıştır. Neticede, bölge halkı yalnızca bırakılan camilerde ibadet etmek zorunda kalmıştır. Ancak hem bu camilerin sayısının az olması hem de 70 km’ye kadar kimi yerleşim yerlerine uzakta bulunması, bu inanç sahiplerine büyük zorluklar doğurmuştur.[2]”

Ural’da ve Ural’ın öte taraflarında Müslüman Tatarlara karşı uygulanan cezalar korkunç bir hâl alır. Mesela, 25 Ağustos 1740’ta General Urusov’un emrindeki cellatlar, Orenburg dolaylarındaki vadiye 6000 Tatarı kovalayıp getirirler, bunların arasında Hristiyanlaşmak istemeyen hayli Sibirya Tatarı da bulunmaktadır. Burada 85 Tatar’ı asarlar, 21 Tatar’ın başı kesilir, 11 Tatar kaburgalarından asılarak öldürülür, 5 Tatar sivri kaziğe oturtulur. Kalanların diri olarak derileri yüzülür, dilleri, kulakları, burunları

kesilir... Aynı gün Sakmar Kalesinde 170 Tatar aynı şekilde cezalandırılarak öldürölür, 301 Tatar'ın dili, burnu, kulakları kesilip alınır, 4000 Tatar erkeği öldürölür, 3000 Tatar kadını, kızı ve çocuğu Ruslara köle olarak dağıtılır, 802 Tatar ebedî sürgüne gönderilir[3]. Tatarlar, bu cezaların hepsine de Hristiyanlaşmak istemedikleri için veya zorla Hristiyanlaştırılınca tekrar İslam dinine döndükleri için, özgürlükleri uğruna mücadele ettikleri için duğar olurlar.

18. yüzyılda Rusya İmparatorluğunda Tatarlara karşı vahşette engizisyon hükümleri de uygulanır. Mesela, 28 Şubat 1737'de, Rus askeri Vasiliy Tatişçev'in emri ile Sibirya Tatarlarından Bekşura Nazarov ve Saban Sabırkolov, tekrar İslam dinine döndükleri için diri diri parçalanarak öldürölür. Orta Çağ'da yalnızca Avrupa engizisyoncularının kullandığı bu cezalandırma yöntemi, dünyadaki en acımasız yöntemlerden biri olarak kabul edilir ve bu devirde sadece Rusya'da kalır. Cezaya çarptırılan Tatarların önce diri diri kemikleri ezilip kırılır, sonra ayakları başlarına değecek şekilde, özel bir tekerleğe bağlanıp döndürölürler, bu şekilde büyük azaplar çekerek can verirler. Bu cezalandırma yöntemi "dörde ayırma" veya "tekerlek" yapma, diye adlandırılıp arşiv belgelerinde yer almaktadır. Hristiyanlaşmak istemeyen pek çok Sibirya ve Ural Tatar'ı bu yüzden din uğruna şehit düşerler. Mekânları cennet olsun...

Bu devirde Rusya'da Hristiyanlaşmak istemeyen Müslüman Tatarları diri diri yakarak öldürme de yürürlükteki kanun hükmündedir. 1649 yılında kabul edilen yasayla Hristiyanlık dininin resmî devlet dini olduğu kanunlaştırılır, Müslüman Tatarlara karşı ise en vahşî cezalandırma yöntemleri uygulanır. "Hristiyan olmayan bir Rus kişisi çeşitli yollarla, zorla veya kandırılarak Hristiyanlık dışında başka bir dini kabul etmeye mecbur bırakılırsa ve yine sünnet edilirse, bu konu etraflıca soruşturulacak ve bu işin faili hüküm olunarak, merhamet edilmeksizin ateşte yakılacaktır"[4]. Yani, bir Rus kişisi Tatar etkisiyle İslam dinine girerse, bu Tatar'ı

yakarak öldürmeye mecbur olmuşlardır. Ve yakmışlardır da, bu konuda da çeşitli bilgiler arşiv belgelerinde bulunmaktadır. Tatar kişisi, zorla Hristiyanlaştırıldıktan sonra tekrar İslam dinine dönerse, onu bu şekilde diri diri yakarak öldürmüşlerdir. Bu konuda da tarihî bilgiler bulunmaktadır.

20 Haziran 1738'de Sibirya Tatarı Toygildi Cülekov, zorla Hristiyanlaştırıldıktan sonra yeniden İslam dinine döndüğü için Ekaterinburg şehrinde diri diri yakılarak öldürülür. Bu vahşi ceza, bütün şartlarıyla yerine getirilerek padişah fermanı doğrultusunda uygulanır. Rus generali Vasiliy Tatişçev gizli mektubunda şöyle haber etmektedir: "Tatar milletinden olan Toygildi'nin Hristiyanlaşıp, tekrar İslam dinine döndüğü için, başkalarını caydırmak ve korkutmak amacıyla, tüm Hristiyanlaştırılan Tatarların huzurunda yakılması; Toygildi'nin karısı ve çocuklarının toplanarak paylaştırılması için Rus şehirlerine gönderilmesi, çocuklarından ikisinin bana verilmek üzere Samaraya gönderilmesi". Tatar'ın ölümünü çariçe emirle resmîleştirir. Güzel bir yaz gününde, Ekaterinburg şehrinin ortasında, İset suyu boyunda büyük bir ocak hazırlanır, orada Sibirya Tatarı Toygildi'yi çarmıha gererek bağlarlar. Bu kanlı temaşayı görmeleri için Hristiyanlaştırılan Tatarları sürüp getirirler ve onların huzurunda çarın fermanı yüksek sesle okunur. İşte, o vahşi ferman:

"Birleşik Rusya İmparatoru yetkisinde ve onun belirlediği emir doğrultusunda, General Vasiliy Nikitiç Tatişev'in uygulamasıyla Tatar Toygildi'nin Hristiyanlaştıktan sonra tekrar İslam dinine dönmesi, sadece dinî bir suç değildir. Toygildi, itin kustuğu yere dönmesi gibi, kendi yeminini bozmuş, Tanrı'ya ve onun gerçek emirlerine karşı gelmiş ve kâfir olmuştur. Bunun gibi diğer İslam dininden ayrılıp Hristiyanlığa girenlerin ve tüm Hristiyan olmuş Tatarların huzurunda ölüm cezasına çarptırılması ve yakılması kararlaştırılmıştır".

Rus askerlerinin borazan, davul sesleri, papazların duaları,

Tatarların tekbir sesleri altında, Toygildi diri diri yanarak ölür... Bu konuda devlet arşivlerinde bilgi vardır, yine tarihçi N. K. Çupin'in "Sojjeniye Na Kostre v Yekaterinburge v 1738 Godu/1738 Yılında Ekaterinburg'da Ateşte Yakma (Russkaya Starina, 1878, C. 23, s. 309-311)" adlı eserinden, yazar Mamin- Sibiryak'ın 1888 yılında yazılan "Gorod Yekaterinburg/Ekaterinburg Şehri" adlı kitabından, âlim Y. B. Anisimov'un "Dıba i Knut. Politiçeskiy Sısk i Russkoye Obşçestvo v XVIII veke/Dıba ve Kamçı. Siyasi Araştırmalar ve 18. Yüzyılda Rus Toplumu (Moskova 1999, s. 541-542" adlı kitabından, günümüz Tatar ve Başkurt tarihçilerinin eserlerinden okuyup bilgi edinmek mümkündür.

Evet, dinlerinden dönmek için Tatarlar ateşte yanar, suda boğulur, sürgüne gönderilir. İdil-Ural'ı artık hallettik diye düşünen Rus misyonerleri, haçlarını tutarak Sibirya'ya doğru yol alırlar. 1749 yılında İdil-Ural'da bütün camileri yıktıran ve Tatarları zorla Hristiyanlaştıran piskopos Silvestr Glovatskiy, Tobol Piskoposluğuna atanır. "Bu atamanın, Rus kilisesinin Sibirya'da, özellikle Müslüman Sibirya Tatarları arasında misyonerlik faaliyetlerini güçlendirmek amacıyla olduğunu söylemek mümkündür" diye yazmaktadır Tatar tarihçisi Feyzilhak İslayev. "Dcixad Tatarskogo Naroda/Tatar Halkının Cihadı" adlı kitapta "Bu meseleyi Silvestr Glovatskiy İdil boyunda adet edindiği üzere, tamamen zor kullanarak halletmiştir... Sibirya Tatarlarının Metropolit Silvestr Glovatskiy tarafından zorla Hristiyanlaştırıldıkları hakkındaki şikâyetleri Tobol Piskoposluğunun ilan edilmesine kadar devam eder. Sibirya Tatarları her zaman da "Hristiyanlaşmanın kendi istekleriyle olmadığı"na dair şikâyetle bulunurlar[5].

Senat[6] arşivi bilgilerinden görüldüğü kadarıyla, Silvestr Glovatskiy'in ihbarı üzerine 1750 yılının güzünde Tobol'un Tüben Tatar semtinden 6 Tatar'ı tutuklarlar. Onların hepsi de Hristiyanlaşan Tatarlara hakaret etmek, onları Hristiyanlığa karşı kışkırtmaktan dolayı suçlanır, kendilerinde İslam

diniyle ilgili kitaplar bulunur. Sibirya Tatarı Sundulla Seitov'u iki gün boyunca şiddetle döverler, neticede aklını kaybeder. Kaygısından deliren Tatar'ı Rus papazı Silvestr çabucak vaftiz eder, 19 Kasım günü ona Stefan ismini verirler, Tara ve İrtiş şehirlerinde ticaret yapmasına izin verirler. Kilise, diğer Tatarların da zindandan çıkarılmasını buyurur, sözde. "... başka din mensupları bu merhameti görüp Hristiyanlaşmaya karşı şüpheleri olmaz.[7]"

Rus papazları ne kadar çabalasalar da, Sibirya Tatarları, zorla Hristiyanlaştıktan sonra da uygun ortam oluştukça yeniden İslam dinine dönerler veya bulundukları yerden kaçarak dinî baskı olmayan yerlere giderler. "Kilise mensuplarının, Tatarların yaşadığı yerleri ziyaret etmelerinin neticeleri, Sibirya Tatarlarının şekli olarak Hristiyanlaştırıldıklarını kabul ettiklerini gösterir", diye yazmaktadır Tatar tarihçisi Feyzilhak İslayev. "Ruhani Stefan Nikitin, Tara'daki Ayevskiy köyünde yeni Hristiyanlaştırılanlar için haç olmadığına rast geliyor. Onlar, "Eski alışkanlıkları üzere kafalarını tıraş ederler ve takke giyerler, başpiskoposa çeşitli sözlerle karşılık verirler ve haç yerine "cinsel organlarını" gösterirler. Tara'ya inceleme yapmak üzere, Tobol'dan Binbaşı Beznalov gönderilir. Tatarlar, köyde papazı görmediklerini söylerler. Yeni Hristiyanlaştırılan ve "cinsel organ"ını gösteren Fedor Lukyanov tutuklanarak Tobol'a getirilir ve "İnancını ispatlamak için Başpiskoposun karşısına çıkarılır"[8].

Zorla Hristiyanlaştırılmaya tahammül edemeyen Sibirya Tatarları, hemşehrileri Elim Şihov ile Bünyamin Buharetdinov'u Sank-Petersburg'a şikâyetçi olarak gönderirler. Onlar, metropolit Silvestr Glovatskiy'in kendilerine çok zulmettiğini Sinod'a[9] haber ederler, çocuklarının ve eşlerinin esir edilerek, Rus papazları tarafından alıkonulduklarını söylerler. Rus tarihçisi S. M. Solovev'in dediğine göre, "... Başpiskopos onları sebepsiz yere öfkeliendirmiştir. Tatarların ve Buharalıların, kadınların ve çocukların, saray eşrafının

tutuklanıp metropolit sarayına götürölmüşlerdir. Burada, onları zincirleyip açlıktan inletip çoğunu Hristiyanlaşmaya mecbur ederler, bunlarla birlikte küçük çocukları da “kendi isteğimizle Hristiyanlaşıyoruz” fikrine getirene kadar işkence ederler. Başpiskopos, onların evlerine kilise mensuplarını hâl soruşmaları ve Hristiyanlığı kabul etmeleri için gönderir; fakat bu kilise mensupları onların atlarına binerler, sarhoşturlar ve onlardan hediye talep ederler. Vermediklerinde de dönünce, mahsus, Tatarların ve Buharalıların Hristiyanlığa ve kendilerine karşı olumsuz sözler sarf ettiklerini söyleyerek iftirada bulunurlar. Özellikle de onlar arasında yaşayan yeni Hristiyanlaşmış olanlar, yalandan, onların Hristiyanlığa sövdükleri hakkında başpiskoposa bilgi verirler ve hiç araştırmadan öldüresiye döverler ve Hristiyanlaşmak istedikleri hakkında yazı yazmaya zorlanırlar. Ve iftiracıları ödüllendirerek gönderirler. Bu yüzden Tatarlar ve Buharalılar fakirleşmeye başlarlar, ticaretle ve hayvancılıkla uğraşamazlar. Çünkü başpiskoposun kendileri dışında eşlerini ve çocuklarını Hristiyanlaşmaya mecbur etmemesi için evlerinden ayrılmazlar[10].

Metropolit Silvestr de boş durmaz, Sibirya Tatarları hakkında Sinod’a yalan ihbar üzerine ihbarda bulunur, onları Rusya İmparatorluğunun kanunlarını bozmakla itham eder. Silvestr Glovatskiy, 14 Ocak 1754’de Tobol’da yaşayan Tatarlar hakkında Sinod’a aşağıdaki şikâyet dilekçesini yazar, onları kiliseden uzak olmayan bir cami yapmakla suçlar. “Tatarlar, günde birkaç kez camilere toplanırlar, Hz. Muhammed’i anıp yüksek sesle överler, bu duaları yüksek sesle tekrarlayarak Hristiyanları tahrik ederler, diye yazar. Burada Müslüman Sibirya Tatarları çevre yerlerden küçük yaştaki oğullarını sünnet etmek için alıp getiriyorlar, kilisenin etrafında eğleniyorlar, kurban kesiyorlar”.

Metropolit Silvestr Glovatskiy’in Sibirya Tatarlarını aşağılamasına diğer Rus papazları da katılır. Yosif Nagibin adlı kilise mensubu onları Tatar düğünü yaptıkları için, at

yarışları düzenledikleri için, hatta Tatarca şarki söyledikleri için de suçlar. “Tobol’un şehir dışındaki aşağı bölümünde yaşayan Tatarlar, Hristiyanların Ulu Oruç vaktinde kendi yeni yıl bayramlarını kutluyorlar, sokaklarda gezip, evden eve girip bayram yaptıklarında, Ortodoks halk kiliseye gider” diye Sinod’a ihbar eder.

Rus papazları ne kadar uğraşsalar da, korkutsalar da bütünüyle Sibiry Tatarlarını istedikleri gibi yaşatamazlar, Hristiyanlaştıramazlar. 25 Temmuz 1754’te Sibiry Tatarları meselesi Sinod’da da ele alınır ama Petersburg’daki yöneticiler de, “... Tobol, Tara ve Tümen Tatarlarının Hz. İsa’ya karşı saygısızlıkta bulundukları ve Ortodoksluk inancını hafife aldıkları ve daha başka olumsuzları oldukları dolayısıyla” Tatarları suçlarlar” .

0 sırada 1755 yılının Mayıs ayında Batırşah Molla, Sibiry Tatarlarını, bütün Müslümanları zorla Hristiyanlaştırmaya, Rus işgallerine karşı cihat için toplanma çağrısında bulunur. Artık bıçağın kemiğe dayandığı Tatarlar silaha sarılır, Ural-Sibiry arasında halk isyanları başlar. Bu durumdan korkuya kapılan ar hkmeti Müslüman-Tatarlara bazı haklar vermeye mecbur olur; zorla Hristiyanlaştırma kısmen durdurulur, camiler yıkılmamaya başlar ve yine halkın canını yakan metropolit Silvestr Glovatskiy de Tobol Başpiskoposluğundan azledilir. Ural-Sibiry Tatarları pek çok kurban vermiş olsalar da kendi dinlerini ve hukuklarını korumayı başarırlar, tarihî topraklarında Müslüman-Tatar olarak hayatlarını devam ettirirler... Ama, imparatorluk zindanının istendiği zaman Tatarlarla doldurulmasının mümkün olduğunu, mücadele etmeseler de dilsiz, dinsiz kalacaklarını onlar iyi bilmektedirler. Tarihin acı dersleri Tatar’ı uyanık olmaya, birlik olmaya çağırmakta, kendi bağımsız devletin olduğunda kendi kanunların ile yaşamanın ancak mümkün olduğunu hatırlatmaktadır.

Fevziye BEYREMOVA.

Aktaran: Doç. Dr. Ercan ALKAYA,

Fırat Ü. İnsani ve Sos. Bil. Fak. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Böl.

El-mek: ealkaya16@gmail.com

Not: Bu yazı, tarihçi Dr. Fevziye Beyremova'nın çeşitli bilimsel ve popüler yazılarının bir araya getirilmesiyle oluşturulan "Turan İli, Ayaz Neşriyatı, Kazan 1989, 336s." adlı eserinde yer alan "XVIII Gasırda Sabarde İslamga Karşı Höcüm hem Tatarlarnı Köçlep Çukındırular" (s. 227-232) başlıklı makalenin Tatar Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmış şeklidir.

Kaynak: Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/4 Spring 2014, ANKARA-TURKEY

■ KAYNAKÇA;

- ◆ ANISIMOV Y. B., Dıba i Knut. Politiçeskiy Sısk i Russkoye Obşçestvo v XVIII veke, Moskova 1999.
- ◆ ÇUPIN N. K., "Sojjeniye Na Kostre v Yekaterinburge v 1738 Godu", Russkaya Starina, 1878, C. 23, s. 309-311.
- ◆ EMİRHAN Ravil-İMAMOV Vahit, Tatarlarnıg Vatan Sugışı, Yar Çallı 1993.
- ◆ İSLAYEV Fayzulhak, İslam i Pravoslaviye v Povolje XVIII Stoletiya ot Konfrontatsii k Terpimosti, Kazan 2001.
- ◆ İSLAYEV Feyzilhak, Dcixad Tatarskogo Naroda, Kazan 1998.
- ◆ MAMİN-SİBİRYAK D. N., Gorod Yekaterinburg, Yekaterinburg 1889.
- ◆ NOGMANOV Aydar, Samoderjaviye i Tatarı, Kazan 2005.
- ◆ Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiskoy İmperii. 1830., T. 1-No. 1, S. 156.
- ◆ Senatskiy Arxiv, 8, S. 328-329.
- ◆ SOLOVYEV S. M., Soç. v 18 T., Kn. 12, 23-24, S. 114.

■ Dipnotlar:

[1] rekrut: Çarlık Rusya devrinde, vergi veremeyen fakir

ailelerin çocuklarının, 25 yıllığına askere alınması

[2] Aydar Nogmanov, Samoderjaviye i Tatarı, Kazan 2005, s. 112.

[3] Ravil Emirhan, Vahit İmamov, Tatarlarnırç Vatan Sugışı, Yar Çallı 1993, s. 61.

[4] Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiskoy Imperii. 1830., T. 1-No. 1, S. 156.

[5] Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiskoy Imperii. 1830., T. 1-No. 1, S. 156.

[6] Senat: 1711-1917 yılları arasında Rusya'da kanun yapma işlerinden sorumlu kurum ve devlet idaresi yüksek organı.

[7] Senatskiy Arxiv, T. 8, s. 328-329.

[8] Fayzulhak İslayev, İslam i Pravoslaviye v Povolje XVIII Stoletiya ot Konfrontatsii k Terpimosti, Kazan 2001, s. 102.

[9] Sinod: Rusya Ortodoks Kilisesi Yüksek İdare Merkezi

[10] S. M. Solovyev, Soç. v 18 T., Kn. 12, T. 23-24, S. 114.

Taryhy makalalar